

Bijgestelde conceptvisie leergebied Kunst & Cultuur

Kunst is een artistieke uiting van menselijk denken, doen en maken. Kunst stimuleert de zintuigen, versterkt de verbeeldingskracht, prikkelt en vermaakt. Kunst gaat over maken, meemaken en betekenis geven. Door kunst komen leerlingen in verbinding met zichzelf, de omgeving, de samenleving en de wereld. De leerling kijkt vanuit het heden en verleden naar de toekomst. Cultuur is alles wat mensen denken, doen en maken en de betekenis die de leerling, vanuit zijn eigen achtergrond, daaraan geeft. Kunst is de artistieke uiting hiervan. Daarmee is kunst onderdeel van cultuur.

Binnen het leergebied Kunst en Cultuur staat het artistiek-creatief vermogen¹ van de leerling in een sociaal-culturele context centraal. Dit vermogen stelt de leerling in staat om in een iteratief proces verbeeldingskracht te gebruiken en betekenis te geven aan wat hij maakt en meemaakt. Artisticiteit is gericht op de vertaling van een idee of gevoel in een kunstzinnige verbeelding. Creativiteit verwijst naar spelen, inleven, ontdekkend-onderzoekend leren, onderzoeken, exploreren, experimenteren, divergent en convergent denken, maken, evalueren en presenteren binnen praktijk en theorie.

Relevantie

Kunst is onderdeel van het alledaagse leven. Kunst en cultuur zijn van alle tijden, zijn om ons heen overal ter wereld. Kunst en cultuur is dus daarmee onlosmakelijk verbonden met het mens-zijn. Door het leren van en over kunst en cultuur leren leerlingen de samenleving, maatschappij en de wereld te ontdekken. Kunst verbindt, niet alleen op school, maar ook daarbuiten. Kennis van de eigen kunst en cultuur(historie) en die van anderen, levert een belangrijke bijdrage aan de persoonlijke ontwikkeling en zorgt voor maatschappelijke toerusting. De unieke taal van de kunsten maakt dat leerlingen een identiteit ontwikkelen, ontdekken wie ze zijn en hoe ze zich tot anderen en de wereld verhouden. Leerlingen leren met al hun zintuigen kunst en cultuur te ervaren, kunst te maken en betekenis te geven aan kunst. Kunst heeft verschillende functies: het levert commentaar, vraagt om een reactie, zet aan tot denken, roept emoties op en geeft plezier. Onderwijs in kunst en cultuur leert leerlingen zich kritisch te verhouden tot cultuuruitingen, deze te interpreteren en te plaatsen in een breder perspectief. Het geeft elke leerling de kans om de positieve effecten van kunst en cultuur te ervaren. Het leert leerlingen te functioneren in groepen en aardig, vaardig en betekenisvol bij te dragen aan de samenleving.

Maatschappelijke ontwikkelingen

De moderne samenleving heeft te maken met lokale, nationale en mondiale thema's zoals duurzaamheid, klimaatverandering, technologie en globalisering. Dit veronderstelt dat leerlingen nieuwe kennis en brede vaardigheden dienen te ontwikkelen om zich als zelfredzame burgers te verhouden tot de wereld waarin zij leven en waaraan zij bijdragen. Er zijn verschillen in de mate waarin leerlingen van huis uit in aanraking komen met kunst en cultuur. Het leergebied Kunst en Cultuur legt het accent op inclusie en probeert vanuit een breed perspectief mensen te verbinden. Het leergebied in zijn

---

¹ Onderstreepte begrippen worden na de visie toegelicht in de begrippenlijst.

vele verschijningsvormen en als spiegel van de wereld stelt de leerling in staat om een creatieve, artistieke, kritische en participerende houding te ontwikkelen.

Vakinhoudelijke ontwikkelingen

In de laatste decennia is het leergebied Kunst en Cultuur breder, uitdagender en complexer geworden. De opkomst van hybride kunst met elementen uit verschillende culturen, stijlen of bronnen en de technologische ontwikkelingen, mogelijk in combinatie met traditionele ambachtelijke vaardigheden, vragen om andere accenten in het onderwijs. Naast de gangbare disciplines zoals beeldende vormgeving, dans, theater en muziek, zijn cross-overs, interdisciplinaire samenwerkingen en technologische toepassingen, niet meer weg te denken uit de actuele onderwijspraktijk.

Grenzen tussen vakgebieden, professionals en amateurs vervagen. Vakgebieden raken verweven en er ontstaan nieuwe inzichten en nieuwe vaardigheden. In de wereld van vandaag worden leerlingen geconfronteerd met een constante stroom aan diverse kunstuitingen waaronder beelden, games, vlogs, (niet-Westerse) muziek, (urban) dans en film. De indringende (digitale) beeldcultuur zorgt ervoor dat de leerling steeds gedwongen wordt zich te verplaatsen in andere perspectieven, denkbeelden en ideeën en een eigen standpunt leert te bepalen.

Inhoud van het leergebied Kunst en Cultuur

Leerlingen leren kunst te maken, kunst en cultuur mee te maken en te reflecteren op hun ervaringen. Het artistiek-creatief vermogen wordt ontwikkeld door praktische ((re)productie), theoretische (kunst- en cultuurhistorische) en beschouwelijke ervaringen binnen een sociaal-culturele context. Dit artistiek-creatief vermogen kan tot ontwikkeling komen in de vele verschijningsvormen die kunst rijk is. Het proces en het product gaan hierin hand in hand. Leerlingen leren kijken en luisteren, maken en creëren, analyseren, expliciteren, interpreteren, nuanceren, presenteren, reflecteren en waarderen. Communicatie gebeurt door middel van klank, woord, beweging en beeld. De technologische ontwikkelingen binnen de kunsten bieden in het onderwijs de mogelijkheid om aandacht te besteden aan nieuwe kunstuitingen, -vormen en toepassingsmogelijkheden. Kunst is een katalysator van creatieve en innovatieve oplossingen.

De persoonlijke vorming begint bij de leerling zelf en wordt binnen dit leergebied ontwikkeld vanuit het artistiek-creatief vermogen. Hierin zijn hoofd, hart en handen onlosmakelijk met elkaar verbonden. De leerling leert om zijn gevoelens en emoties op unieke, authentieke en creatieve manier te communiceren. Hij ontwikkelt hierin een eigen taal en geeft deze kleur. De leerling leert zichzelf kennen, gaat zien waar zijn kwaliteiten liggen en wat hij belangrijk vindt. Keuzes maken, kritisch denken en zelfregulering zijn daarbij essentiële vaardigheden. Succeservaringen geven leerlingen zelfvertrouwen en trots.

De maatschappelijke vorming vindt plaats doordat de leerling wordt uitgedaagd om zich te verhouden tot de omgeving, de samenleving en de wereld, nu en in de toekomst. Kunst als spiegel van de wereld kan reacties losmaken en oproepen, waardoor dialoog en debat plaatsvinden. Kunst verwondert, vertelt verhalen, confronteert en schuurt.

Leerlingen leren kunst- en cultuuruitingen te plaatsen in een breder en nieuw perspectief. Ze leren nieuwsgierig te zijn, vragen te stellen, te interpreteren en stelling te nemen.

Samenhang en doorlopende leerlijn

Het artistiek-creatief vermogen is de verbindende factor binnen verkennende, verdiepende en verrijkende activiteiten. De samenhang tussen de kunstvakken wordt zichtbaar op het niveau van vakspecifieke vaardigheden, brede vaardigheden en inhoudelijke samenwerking tussen kunstvakken en tussen leergebieden. De leerling legt betekenisvolle verbindingen tussen bijvoorbeeld theorie en praktijk, erfgoed en kunstdisciplines, kunstdisciplines onderling en tussen kunstdisciplines en algemeen vormend onderwijs. De aandacht voor het proces binnen het leergebied Kunst en Cultuur maakt het leergebied bij uitstek geschikt voor de ontwikkeling van brede vaardigheden zoals gedefinieerd in drie hoofdgroepen: denken en handelen, omgaan met anderen en jezelf kennen. In de doorlopende leerlijn van het leergebied Kunst en Cultuur, gaat de leerling in dialoog met zijn omgeving, de samenleving, de wereld en de toekomst. De wereld wordt steeds groter en rijker door kunstzinnige en culturele ervaringen die leerlingen krijgen, door de reflectie daarop en de betekenis die zij daaraan geven.

N.B. Ter bevordering van de samenhang en samenwerking heeft het leergebied Kunst en Cultuur de definitie van cultuur gedeeld met de andere acht leergebieden. Het is de intentie dat verschillende leergebieden inhoudelijk bijdragen aan de gezamenlijke grote opdrachten. In de gezamenlijke grote opdrachten worden de eerder genoemde mondiale thema's verder uitgewerkt.

Verklaring van onderstreepte begrippen in volgorde van de tekst

Kunst: Een artistieke uiting van menselijk denken, doen en maken.

Cultuur: Alles wat mensen denken, doen en maken en de betekenis die wij, vanuit onze eigen achtergrond, daaraan geven.

Sociaal-culturele context: Sociaal-culturele contexten zijn alle onderwerpen en thema's waar kunst op reageert, uit ontstaat, naar verwijst, mee samenwerkt of mee interacteert. De sociaal-culturele context van kunst heeft betrekking op aspecten die, naast vormgeving en techniek, haar betekenis mede bepalen, zoals: het *onderwerp*, *tijd*, *plaats*, *maker* en de manier waarop het *publiek* ermee omgaat. De sociaal-culturele context van kunst is dus breder dan het kunstdomein en kan gevormd worden door thema's uit onder andere geschiedenis, religie, taal, filosofie, wetenschap, economie, sport en natuur (Heijnen, 2015).

Artisticiteit: De vertaling van een idee of gevoel in een kunstzinnige verbeelding.

Creativiteit: De vaardigheid van de leerling om ideeën te bedenken en dingen te creëren die nieuw, verrassend en waardevol zijn voor de leerling zelf. (Potters & Lutke, 2018)

Artistiek-creatief vermogen: Het vermogen om een, voor de leerling, nieuw, verrassend en waardevol idee of gevoel te vertalen in een kunstzinnige verbeelding. De leerling maakt gebruik van spelen, inleven, ontdekken, onderzoeken, exploreren, experimenteren, maken, evalueren, presenteren, etc.

Divergent denken: Het denkproces dat zonder beperkingen of voorwaarden is en dat leidt tot een brede stroom van talrijke, diverse en originele ideeën (Marzano en Heflebower, 2012).

Convergent denken: Het denkproces dat rekening houdt met praktische bezwaren en voorwaarden en is gericht op de beste oplossing of het beste idee.

Cross-overs: Een combinatie van verschillende kunststijlen, die herkenbaar zijn in het artistieke eindproduct.

Interdisciplinaire samenwerkingen: De disciplines hebben elkaar nodig om een probleem op te lossen. De wederzijdse beïnvloeding bepaalt de inhoud. De inzichten die hierdoor ontstaan overstijgen de grenzen van het eigen vak. In het artistiek eindproduct zijn de disciplines in elkaar over gevloeid en moeilijk te onderscheiden. De interactie is steeds zichtbaarder in het samen reflecteren en maken. (Huibers, Luitwieler, Martinot, Meijers, 2012)

Mixed media: Er wordt gebruik gemaakt van verschillende media, materialen en technieken om een kunstwerk tot stand te brengen.

Betekenisvol leren: Vormen van handelen in de zin van onderzoeken en verwerken van informatie op basis waarvan de lerende nieuwe kennis construeert, reeds aanwezig kennis, vaardigheden of houdingen aanvult of aanpast en er zin en betekenis aan toekent. (Popeijus & Geldens, 2009)

Iteratief: Een proces van passen en meten, vallen en opstaan en het voortdurend herhalen van dit proces.

(Digitale) beeldcultuur: Alle door mensen gemaakt beelden die betekenis geven aan menselijke interactie (VONKC, 2012).

Literatuur ter inspiratie gebruikt

- Armstrong, J. (2006). *De filosofie van de schoonheid*. Academie Minerva: Hanzehogeschool Groningen.
- Barrett, T. (2010). *Kunst werkt mensen reageren op hedendaagse kunst*. Deventer: Thieme Art.
- BDD (2018). *Visiedocument beroepsvereniging docenten theater en drama*.
- BDD, VLS. VONKC (2018). *Gedeelde visie van de kunstvakverenigingen BDD, VONKC en VLS over de essentie en de toekomst van het Leergebied Kunst en Cultuur in het primair en voortgezet onderwijs*.
- Biesta, G. (2017). *Door kunst onderwezen willen worden*. Arnhem: ARTEz Press.
- Bisschop Boele, E. (2016). *Over het belang van een inclusief muzikaal wereldbeeld*. In *Muziekpedagogiek in beweging: verdieping of verbreding?* (pp. 69-81)
- Brouwers, H. (2010). *Kiezen voor het jonge kind*. Bussum: Coutinho.
- Buisman, M., Boogaard, M., Loon-Dijkers, L., Schooten, E. (2017). *Stimuleren van creatief vermogen en kritisch denken*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Costa, A. & Kallick, B. (2000). *Describing 16 habits of mind. Habits of mind: A Development Series*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Csikszentmihalyi, M. (2011), *Creativiteit. Over Flow, schepping en ontdekking*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Erfgoededucatie (2018). *Erfgoededucatie in het nieuwe curriculum*.
- Gardner, H. (2006). *Five minds for the future*. Boston, MA, Harvard Business School Publishing.
- Geest, N., Nagtzaam, M., Nobel, S., Schouten, J. (2015). *Creatief vermogen en de diamant*. Utrecht: CVU.
- Groenendijk, T., Hoekstra, M., & Klatser, R. (2013). *Altermoderne kunsteducatie: theorie en praktijk*. Amsterdam: HKA.
- Haanstra, F. (2001). *De Hollandse schoolkunst, mogelijkheden en beperkingen van authentieke kunsteducatie (Oratie)*. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.
- Havertkort, F., Lei, R. (2015). *Muziekmeester*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- HBO-raad (2011). *Generieke kennisbasis Tweedegraads docentenopleidingen*. Den Haag.
- HBO-raad (2012a). *Kennisbasis docent beeldende kunst & vormgeving –Bachelor*. Utrecht: Altijddrukwerk.
- HBO-raad (2012b). *Kennisbasis docent muziek –Bachelor*. Utrecht: Altijddrukwerk.
- HBO-raad (2012c). *Kennisbasis docent dans*. Utrecht: Altijddrukwerk.
- HBO-raad (2012d). *Kennisbasis docent theater*. Utrecht: Altijddrukwerk.

- Heusden, B., van. (2010). *Cultuur in de Spiegel: naar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen en SLO.
- Heusden, B. van., Rass, A., Tans, J. (2016). *Cultuur², basis voor cultuuronderwijs*. Assen: van Gorcum.
- Heijnen, E. (2015). *Remixing the Art Curriculum: How Contemporary Visual Practices Inspire Authentic Art Education. (Doctoral Dissertation)*. Nijmegen: Radboud University.
- Hoeven, M. van der, Sluijsmans, L., Vorle, R. van de, & Heusden, B. van. (red.) (2014). *Cultuur in de spiegel: een leerplankader voor cultuuronderwijs*. Enschede: SLO
- Huizinga, J. (1919 / 1997 / 2016) *Herfsttij der Middeleeuwen*. Olympus.
- Kamp, M.T. van de (2010). Hybride kunsteducatie. In: *Kunstzone, 10* (juni), 11-15
- Kamp, M.T. (2013), van de. *Doorlopende leerlijn hybride kunsteducatie*. Amsterdam/Tilburg; Expertisecentrum Vakdidactiek Kunsttheorie.
- Kamp, M.T. van de (2017). *Reimagine, redesign and transform. Enhancing generation and exploration in creative problem finding processes in visual arts education*. Academisch proefschrift. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Konings, F., & Van Heusden, B. (2013). *Culturele instellingen en een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs: Richtlijnen*. Utrecht, Fonds voor Cultuurparticipatie.
- KVDO (2016), *Schakeldocument bij de nieuwe beroepsprofielen voor kunstvakdocenten*. Utrecht: Molen & Molen.
- Lanschot Hubrecht, V. van, Marsman, P., Rass, A. & Tuinen, S. van (2015). *Kunst en cultuur. Vakspecifieke trendanalyse 2015*. Enschede: SLO.
- Lanschot Hubrecht, V. van, Marsman, P. & Tuinen, S. van (2017). *Kunst en cultuur. Addendum op de vakspecifieke trendanalyse 2015*. Enschede: SLO.
- LKCA (2016). *Basis voor cultuureducatie. Handreiking voor de toekomst van binnen- en buitenschoolse cultuureducatie*. Utrecht: Libertas.
- Lutke, S., Potters, O. (2018). *Leren van kunst. Ruimte voor en door creativiteit*. Bussum: Coutinho.
- Lutters, J. (2012). *In de schaduw van het kunstwerk: Art-Based Learning in de praktijk*. Apeldoorn: Garant.
- Lutters, J. (2015). *Research-based art. Een nieuwe grondslag voor een opleiding tot artist educator*. *Cultuur+Educatie*, 15(43), 63-70.
- Marschal, C., Rossman G.B. (2014). *Designing Qualitative Research. Sixth Edition*. Singapore.
- Marshall, J. (2014) *Transdisciplinarity and art integration; Toward a new understanding of art-based learning across te curriculum*. *Studies in Art Education*, 55(2), 104-127.
- Marzano R. & Heflebower, T. (2012). *Klaar voor de 21e eeuw. Vaardigheden voor een veranderende wereld*. Vliissingen: Bazalt.

Meirieu, P. (2016). *Pedagogiek: de plicht om weerstand te bieden*. Culemborg: Phronese.

Monsma, D., Smith, S. (2016). *Speciaal onderwijs, vergeten groep in het beleid*. Cultuur+Educatie, jaargang 16, nr 45.

Nooij, H. (2017). *Kijk op spel*. Groningen: Noordhoff.

Nussbaum, M. (2011). *Niet voor de winst*. Amsterdam: Ambo|Anthos.

OCW (2018). *Cultuur in een open samenleving*. Den Haag: Ministerie van onderwijs, cultuur en wetenschap.

Onna, J. van & Jacobse, A. (2017). *Laat maar zien, een didactische handleiding voor beeldend onderwijs* (5^e ed.) Groningen: Noordhoff.

SLO (2018). *Handreiking Brede vaardigheden*. SLO: Enschede.

VCPS. *Cultuureducatie, een manifest*.

Vereniging Classici Nederland (2018). *Visie op Griekse en Latijnse Taal en Cultuur in het curriculum in Nederland*.

Verhoeven, M., Poorthuis, A. M. G., & Volman, M. (2016). *Exploreren kun je leren: de rol van onderwijs in de identiteitsontwikkeling van leerlingen*. Geraadpleegd van <https://hdl.handle.net/11245.1/ca57ab3d-308e-449b-a3fe-109a51aa576c>.

VLS (2018). *Visie op muziekonderwijs in het primair en voortgezet onderwijs*.

VNK-E (2018). *Visie op curriculumontwikkeling van het leergebied kunst en cultuur door de VNK-E*.

VONKC (2012). *Leerplan voor onderwijs in beeldende kunst en vormgeving*.

VONKC (2018). *Visiedocument VONKC voor curriculum.nu: beeldende kunst en vormgeving (BK&V)*.

VONKC (2018). *Visiedocument VONKC voor curriculum.nu: dans*.

Vuyk, K. (2017). *Oude en nieuwe ongelijkheid*, Utrecht: Klement Uitgeverij.

Weterings, A. en Plamper, S. (2016). *Begrijpen met je handen. Een andere kijk op kind en creativiteit*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Websites

<https://www.ahk.nl/lectoraten/educatie/conferenties-en-projecten/project-altermoderne-kunsteducatie/>

<https://www.ahk.nl/lectoraten/educatie/publicaties/>

<http://www.cultuuralsbasis.nl/>

<https://www.cultuurconnectie.nl/clientdata/downloads/cultureel-vermogen-nieuwe-woorden-voor-het-belang-van-cultuureducatie-en-participatie.pdf>

<http://www.cultuureducatiemetkwaliteit.nl/contact/>

<http://www.cultuurindespiegel.nl/>

<http://curriculumvandetoekomst.slo.nl/21e-eeuwse-vaardigheden>

http://expertisecentrum-kunsttheorie.nl/cms_data/model_hybride_kunsteducatie.pdf

<http://kunstcultuur.slo.nl/>

<http://www.kunstgebouw.nl>

<https://kunstzinnigeorientatie.slo.nl>

<https://www.lkca.nl/onderzoek/leerstoelen-lkca/hester-dibbits>

https://www.lkca.nl/artikelen/inspirerend_de-10-lessen-van-elliott-eisner

<https://wij-leren.nl/ogo-ontwikkelingsgericht-onderwijs.php>

<https://www.windesheim.nl/zoeken/?s=art%20based%20learning>

<http://www.culturelecompetenties.nl/kunstbalie>

[https://www.cultuuraltena.nl/uploads/1419866012_CultureleLadekast%20\(DEF\).pdf](https://www.cultuuraltena.nl/uploads/1419866012_CultureleLadekast%20(DEF).pdf)

https://www.ted.com/talks/ken_robinson_says_schools_kill_creativity?language=nl